

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

**ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ВИРОБНИЧІ МОЖЛИВОСТІ
СУСПІЛЬСТВА**

Лекція з навчальної дисципліни
«ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ»

Для студентів спеціальності 073 Менеджмент

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«__» _____ 202__ р. протокол №__
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 3. ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ВИРОБНИЧІ МОЖЛИВОСТІ СУСПІЛЬСТВА

План

- 3.1. Економічні потреби та інтереси як головні рушійні сили економіки**
- 3.2. Виробництво та його основні ресурси (фактори)**
- 3.3. Межа виробничих можливостей та проблема економічного вибору**
- 3.4. Результат та ефективність виробництва**

3.1. Економічні потреби та інтереси як головні рушійні сили економіки

Необхідною умовою життя людей завжди було, є і буде задоволення їх потреб. Через це потреби виступають вихідним пунктом і однією з головних рушійних сил економічного життя.

Потреби - це стан невдоволеності, або відчуття необхідності у чомусь, що могло б підтримати життєдіяльність людини, соціальної групи чи суспільства загалом.

Цей стан є внутрішнім спонукальним мотивом господарської діяльності, економічного і соціального прогресу. Отож, і кінцевою метою господарської діяльності стає задоволення людських потреб.

Усі засоби задоволення людських потреб найбільш узагальнено називають **благами**. Серед множини благ виділяються два їх основні види:

1) *необмежені природні блага*, які кожен може споживати у будь-якій кількості (сонячне світло й тепло, повітря, насолода, яку дарує природа у вигляді пташиного співу, барв квітів тощо);

2) *обмежені блага*, кількість яких недостатня для задоволення наявних у даний момент потреб. Перші з цих благ можна назвати *неекономічними (даровими)*, другі – *економічними*.

Абсолютна більшість життєвих благ є обмеженими стосовно існуючих потреб, тобто економічними, а отже, їх потрібно виробляти. Носіями економічних благ є товари й послуги.

Світ наших потреб багатий. Тому, аби глибше пізнати особливості потреб, їх групують за певними ознаками.

Основні види потреб:

- **за походженням:**

- *біологічні* - потреби, які за своєю природою є фізіологічними, здебільшого генетичними (потреби у харчуванні, питті, сні, безпеці, статеві потяги тощо).

- *соціальні* - потреби, що мають соціальну природу (потреби в освіті, у спілкуванні, повазі, праці, успіху, власності, свободі, владі тощо).

- **за засобами втамування:**

- *матеріальні* - потреби, що втамовуються матеріальними благами;

- *нематеріальні* - потреби, що втамовуються не уречевленими благами, а послугами (освіти, культури, медицини, духовні потреби тощо).

- **за характером:**

- *споживчі*, або *кінцеві* - потреби безпосередньо людей як споживачів;

- *виробничі*, або *інвестиційні* - потреби людей як суб'єктів господарювання. Задоволення цих потреб необхідне для виробництва нових благ. Блага для виробничих потреб називають засобами виробництва (сировина, матеріали, устаткування, господарські приміщення тощо).

- **за нагальністю:**

- *першочергові* - потреби, які задовольняються найнеобхіднішими благами (їжею, одягом, житлом, медичною допомогою);

- *вторинні*, або *витончені* - потреби, що задовольняються предметами розкоші.

- **за способом задоволення:**

- *індивідуальні* - потреби, які задовольняються осібно;

- *групові*, або *колективні* - потреби, втамування яких відбувається спільно (шкільна і професійна освіта, користування бібліотеками, музеями, громадським транспортом, забезпечення громадського порядку тощо).

Звичайно, потреби у різних людей різняться і змінюються з часом. Таке ранжування потреб за ступенем важливості в кожен даний момент добре ілюструє

піраміда, або ієрархія, потреб американського психолога Абрахам Маслоу (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Піраміда потреб Маслоу

Головною особливістю людських потреб є їх безмежність. Зростання загального обсягу потреб зумовлюється:

- 1) розвитком самої людини як особистості, збагаченням її культури системи цінностей;
- 2) зростанням чисельності населення світу;
- 3) розвитком економіки, яка в міру свого техніко-технологічного прогресу висуває нові вимоги до людини та пропонує їй усе нові й нові блага;
- 4) засоби масової інформації оперативно роблять нові блага й потреби надбанням усіх людей.

Людські потреби еластичні та мінливі. В широкому смислі наші потреби неможливо навіть порахувати. Людина не просто споживає блага, а підходить до вибору благ з певними суб'єктивними оцінками, керуючись критерієм корисності.

Корисність блага - це ступінь задоволення потреби, міра радості від споживання певного блага.

Корисність блага відображає інтенсивність потреби, яка зменшується у ході споживання блага. Через це слід розмежовувати поняття загальної корисності блага і його граничної корисності.

Загальна корисність - це сукупний обсяг корисного ефекту, отриманого від споживання даної кількості благ.

Гранична корисність - це корисність останньої порції (одиниці) блага, що доступна споживачеві.

Гранична корисність конкретного блага залежить: 1) від інтенсивності потреби споживача та 2) від доступної йому кількості цього блага. Що більша гранична корисність блага, то більша ціна (жертва), на яку піде споживач заради її отримання. Ось чому, скажімо, у безводній пустелі склянка води може виявитися дорожчою за рідкісний перстень, або чому затяті болільники не шкодують коштів для відвідування змагань своїх кумирів.

У цьому явищі, що простежується повсякчас у поведінці кожного споживача, проявляється регулююча роль одного із трьох фундаментальних законів економіки - **закону спадної граничної корисності**. Згідно із цим законом, по мірі насичення потреби корисність кожної додаткової одиниці блага спадає, допоки не стане від'ємною (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Крива граничної корисності

Формою прояву людських потреб у реальному житті виступають інтереси. **Інтерес** (від лат. *interesse* — мати важливе значення) - це усвідомлене прагнення людини до задоволення потреби. Серед інтересів визначальним для абсолютної більшості людей є економічний інтерес.

Економічний інтерес - це усвідомлене прагнення людей до отримання економічних благ, яке спонукає їх до певних дій, конкретної мети діяльності (наприклад, отримання певного доходу, придбання певного автомобіля, зайняття певної посади тощо).

Усю сукупність реальних економічних інтересів за суб'єктами можна звести до трьох основних видів: особисті, групові та національні (суспільні).

Особисті економічні інтереси виражають потреби індивідуумів і пов'язані з реалізацією приватної власності, трудовою діяльністю, в тому числі за наймом, використанням доходів тощо.

Групові економічні інтереси також виражають потреби й інтереси приватних осіб, представлені ними спільно, наприклад, у вигляді персоналу найманих працівників, формальних і неформальних об'єднань (спілок) споживачів, підприємців, акціонерів, кооператорів тощо.

Національні економічні інтереси виражають потреби усього суспільства, країни, які полягають у забезпеченні стабільних темпів економічного зростання та підвищенні загального добробуту.

3.2. Виробництво та його основні ресурси (фактори)

Потреби через інтереси змушують людей займатися виробництвом необхідних їм благ. Майже усі життєві блага виробляються людьми, причому в сучасних умовах основне виробництво зосереджене на підприємствах.

Виробництво — це процес впливу людини на речовини й сили природи з метою надання їм властивостей і форм, необхідних для задоволення певних потреб.

Виробництво можна уподібнити «чорному ящику», який привертає увагу до трьох моментів - що на «вході»? що «всередині»? та що на «виході»? (рис. 3.3). Інакше кажучи, маємо з'ясувати поняття «ресурси виробництва», «фактори виробництва» і «результати виробництва».

Рис. 3.3. Ресурси і фактори виробництва

Джерелом будь-якого виробництва є наявні у суспільства ресурси.

Виробничі ресурси - це всі природні, людські і створені людиною блага, які можуть бути використані у виробництві життєвих благ.

Виробничі (економічні) ресурси поділяються на чотири групи:

- **природні ресурси** - потенційно придатні для виробництва природні сили й речовини (дарові блага природи), серед яких вирізняються вичерпні та невичерпні ресурси, а в останніх - відновлювані і невідновлювані;

- **людські, або трудові, ресурси** - населення працездатного віку;

- **матеріальні ресурси** — створені людиною («рукотворні») засоби виробництва. Вони існують у формі виробничих будівель і споруд, машин і устаткування, приладів та інструментів, комунікацій, шляхів, сировини, матеріалів, палива тощо;

- **фінансові ресурси**— це специфічний ресурс у вигляді коштів, які суспільство спроможне виділити на придбання виробничих ресурсів. Їх джерелами є грошові заощадження населення, податки, державні позики тощо

Поряд із поняттям «**виробничі ресурси**» економічна теорія оперує поняттям «фактори виробництва» (часто ці поняття ототожнюють).

Виробничі фактори (від лат. *factor* - той, що робить) - це реально задіяні у виробництві ресурси.

Виробничих факторів, як і ресурсів, існує багато. Причому для виробництва кожного блага існує свій набір факторів Тому для пізнання специфіки факторів виробництва є сенс об'єднати їх у великі групи.

В економічній теорії склалося два основних підходи до класифікації факторів виробництва: марксистський і неокласичний.

За марксистського підходу виділяються дві групи факторів:

- 1) **речовий - засоби виробництва**, які включають предмети праці і засоби праці. **Предмети праці** - це ті речовини й сили природи, на які спрямована людська праця, або те, з чого виготовляють блага. **Засоби праці** — це ті засоби, з допомогою яких людина впливає на предмети праці і використовує зазвичай тривалий час. Це — машини, устаткування, інструменти, будівлі, шляхи, земля тощо;

2) **особистий - робоча сила** як сукупність фізичних і розумових здібностей людини до праці.

За неокласичним підходом економісти поділяють усі ресурси на дві великі групи: *матеріальні ресурси* - земля і капітал; *людські ресурси* - праця і підприємницький хист.

Земля як фактор виробництва - в широкому розумінні - це всі зайняті у суспільному виробництві природні ресурси (орні землі, пасовища, ліси, використовувані родовища корисних копалин, водоймища тощо).

Капітал як фактор виробництва - це використовувані у виробництві *матеріальні* або *інвестиційні* ресурси. При цьому такі матеріальні ресурси називають **реальним** або **фізичним капіталом** (капітальними благами), підкреслюючи цим їх відмінність від фінансових ресурсів, які використовуються для придбання тих чи інших капітальних благ (товарів) та залучення трудових ресурсів.

Праця як фактор виробництва - це зайнята у виробництві людська робоча сила, або розумова та/чи фізична діяльність, спрямована на виготовлення благ.

Підприємницький хист як фактор виробництва - це особливий вид праці по організації / управлінню господарською діяльністю.

Землю, працю, капітал і підприємницький хист прийнято вважати базовими факторами виробництва, адже вони традиційно формували виробництво за будь-яких історичних умов.

Сьогодні економічна теорія дає більш розлогу класифікацію факторів виробництва, виділяючи і такі, як *організація і технологія виробництва, інформація, наука, енергія, інфраструктура, екологічний фактор* (рис. 3.4).

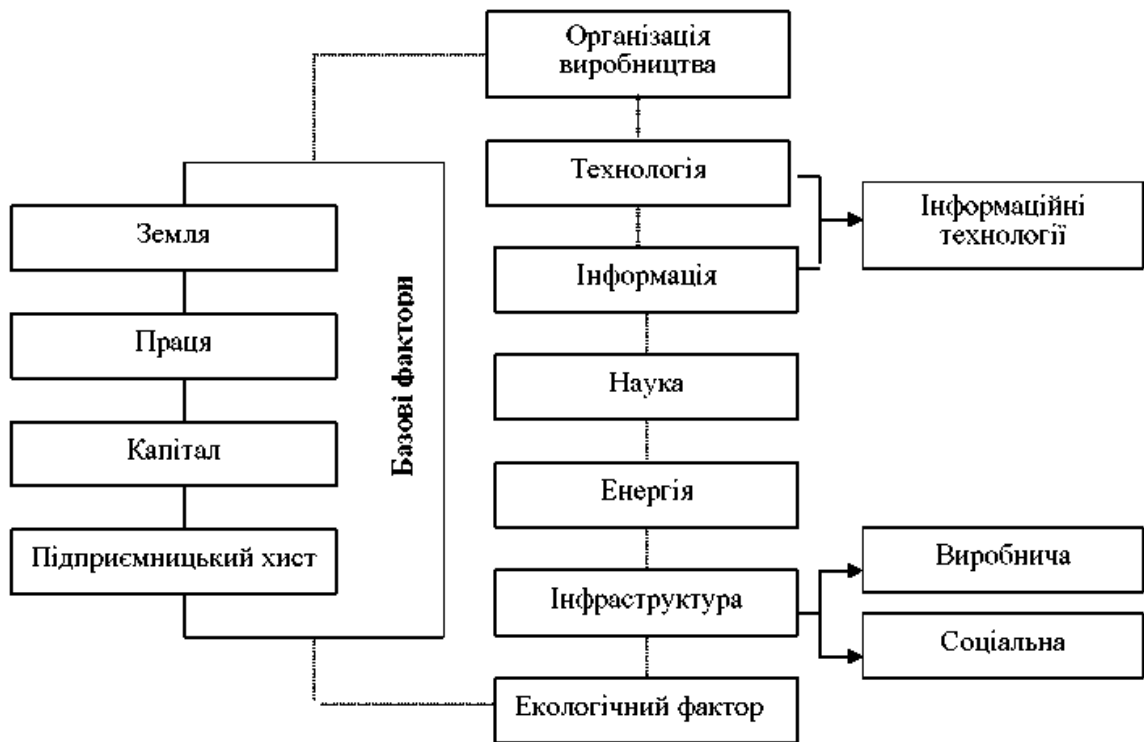

Рис. 3.4. Фактори сучасного виробництва

Організація виробництва - це налагодження раціональної взаємодії факторів виробництва, або практичне забезпечення єдності, злагодженості та ефективності всього виробничого процесу.

Технологія виробництва - це конкретні прийоми і методи, робочі процеси та порядок виготовлення продукту.

Інформація - це потік певних знань, відомостей, сигналів, що передаються й сприймаються людьми.

Наука - це теоретично систематизовані об'єктивні знання. Наукові ідеї завжди надавали прискорення розвитку виробництва.

Енергія - це певна сила, що використовується для приведення в рух засобів виробництва.

Інфраструктура - це сукупність сфер і видів економічної діяльності, які створюють умови для функціонування власне виробництва. У її складі виділяються дві підсистеми 1) *виробнича інфраструктура* - допоміжні види діяльності, що обслуговують основне виробництво (матеріально-технічне постачання, складське господарство, транспорт, зв'язок тощо) та 2) *соціальна*

інфраструктура - сфера, що створює соціально-культурні умови життя людей (в тому числі і для працівників конкретного виробництва з їх сім'ями (житлово-комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, культура тощо).

Екологічний фактор виробництва - це комплекс проблем, пов'язаних із відносинами людини та природи, необхідністю захисту, збереження та відновлення довкілля. Природа - не лише джерело ресурсів для виробництва, а й середовище для життя людей.

3.3. Межа виробничих можливостей та проблема економічного вибору

Поняття **обмеженості** або **рідкості виробничих ресурсів** має місце тільки по відношенню до реально існуючих потреб, а тому сама по собі кількісна характеристика наявних ресурсів стає безглуздою. Економічна теорія розрізняє абсолютну та відносну обмеженість ресурсів.

Під **абсолютною обмеженістю ресурсів** економісти розуміють недостатність ресурсів для одночасного задоволення усіх потреб окремої людини чи суспільства загалом.

Відносна обмеженість ресурсів означає достатність ресурсів для задоволення яких-небудь вибраних, певних потреб.

Оскільки потреби безмежні, а ресурси, необхідні для їх негайного і цілковитого задоволення, обмежені, постільки перед кожною людиною й людською спільнотою повсякчас постає проблема економічного вибору.

Економічний вибір - це вибір з усіх потреб тих, що вимагають першочергового задоволення, і відмови на певний час від інших.

Причиною економічних проблем є суперечність між безмежністю потреб та обмеженістю можливостей їх задоволення. Це - **основна суперечність економічного життя**, яка об'єктивно виступає джерелом економічного розвитку.

Проблема економічного вибору та пов'язана із нею альтернативність витрат ресурсів породжують іншу проблему - **використання виробничих можливостей**.

Виробничі можливості будь-якого господарюючого суб'єкта (індивіда, домогосподарка, підприємства, країни) — це той максимальний обсяг благ який можна отримати за певний період за умови повного й ефективного використання наявних ресурсів і технологій.

Виробничі можливості визначаються такими чинниками:

- кількістю і якістю наявних виробничих ресурсів;
- станом технології й організації виробництва;
- раціональним розподілом ресурсів;
- інституційними чинниками, тобто формальними та неформальними нормами і правилами поведінки людей (законами, звичаями, традиціями, ментальністю тощо), а також діяльністю установ, що контролюють і забезпечують дотримання встановлених правил у суспільстві.

Обмеженістю ресурсів обмежуються і виробничі можливості кожного господарюючого суб'єкта. Збільшити обсяги виробництва одного блага можна, але тільки відмовившись частково чи повністю від виробництва іншого (рис. 3.5).

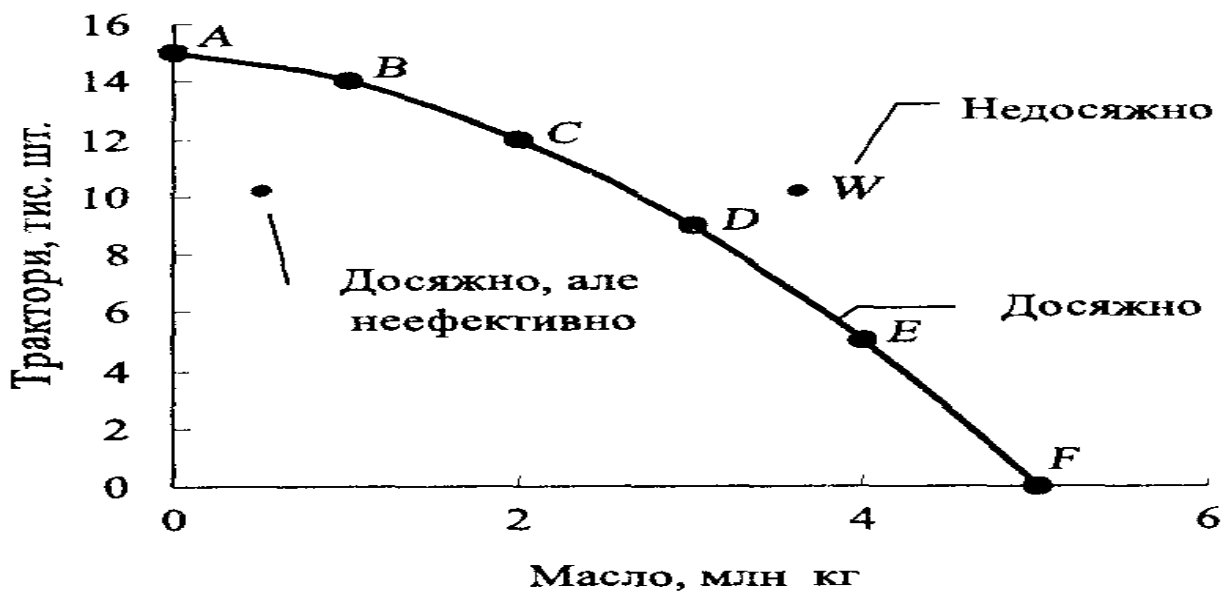

Рис. 3.5. Крива виробничих можливостей

Як можна перемістити криву виробничих можливостей вправо, тобто збільшити обсяг національної продукції?

Для цього є також два шляхи:

- 1) збільшення кількості ресурсів;
- 2) науково-технічний прогрес.

Якщо пропозиція ресурсів збільшується або вдосконалюються техніка й технологія, то *крива виробничих можливостей переміщується вправо*. Іншими словами, відбувається *економічне зростання*, що виражається у збільшенні обсягу національної продукції.

3.4. Результат та ефективність виробництва

Використовуючи ресурси, люди виробляють необхідні життєві блага, крім, звичайно, тих, що дарує нам сама природа. Усе різноманіття вироблених людьми благ узагальнено економісти часто називають **результатом, ефектом або продуктом виробництва**.

Результат або продукт виробництва існує у формі товарів (речей) та послуг. На противагу товарам, процеси створення й споживання яких відокремлені у часі, *послуги* представляють собою діяльність, у якій обидва процеси невіддільні, тобто надання послуги збігається з її споживанням і послугу неможливо зберігати та накопичувати.

Результат (продукт) виробництва зазвичай оцінюють з двох боків:

- 1) абсолютно, або за обсягом;
- 2) відносно або за ефективністю використання ресурсів.

Абсолютна оцінка результату виробництва визначається двома способами:

- 1) *фізичним обсягом* (кількістю виготовленої продукції у штуках, тоннах, метрах, літрах тощо);
- 2) *за вартістю*, або *сумарно* тобто в грошовому виразі (кількість продукції × ціна одиниці виробу).

Відносною (якісною) характеристикою результатів виробництва є поняття «результативності виробництва» та «економічної ефективності».

Результативність виробництва - це характеристика виробництва на основі кількісного співставлення його результату та суспільної потреби у ньому.

$$\text{Результативність виробництва} = \frac{\text{Результат}}{\text{Суспільна потреба}}$$

Результативність виробництва характеризує міру (ступінь) задоволення суспільної потреби отриманим результатом (продуктом).

Економічна ефективність - це характеристика виробництва на основі співвідношення його результату (продукту) та величини відповідних витрат.

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{Результат}}{\text{Витрати}}$$

Ця загальна формула ефективності показує, що ефективність виробництва зростає за умов, якщо збільшується обсяг продукції при зменшенні чи незмінності відповідних виробничих витрат, а також коли темп зростання обсягів виробництва перевищує темп зростання виробничих витрат.

Стійке підвищення ефективності виробництва характеризує економічне зростання (прогрес) за умов обмеженості ресурсів. Важливим двигуном цього зростання слугує технічний прогрес. Останній включає в себе не лише нові методи виробництва, а й нові форми організації та управління виробництвом.